

**ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У НАПРЯМІ “НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА”**

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 160–168

Розглядаються сучасні підходи щодо формування вітчизняної теорії та методології досліджень проблем економічної безпеки підприємств у напрямі “Національна безпека”, а також визначаються основні напрями здійснення наукових досліджень, які можна запропонувати у цьому контексті.

Методологія науки (грецьк. *methodos* — спосіб, метод і *logos* — наука, знання) — це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання [1]. У кожній галузі науки є не тільки загальні, а й свої специфічні теоретичні вихідні положення та принципи, які становлять її теоретичний фундамент. Використовуючи певні методи досліджень, ми можемо підтвердити (або не підтвердити) теоретичні припущення, на базі яких ґрунтується наукове дослідження.

Разом з тим, в Україні активно розвиваються нові наукові галузі, дослідження яких охоплює методологію багатьох наук. До цих наукових галузей варто віднести державне управління і національну безпеку. І якщо в державному управлінні визначена своя теоретична і методологічна база досліджень, то в національній безпеці тільки триває її формування та пошук. Особливо це стосується організації досліджень на мікрорівні, коли йдеться про дослідження у напрямі спеціальності 21.04.02 “Економічна безпека суб’єктів господарської діяльності”, економічні науки.

Незважаючи на затверджений паспорт цієї наукової спеціальності, ми маємо зрозуміти, чим саме дослідження за цією спеціальністю відрізняються від досліджень з інших наукових напрямів в економічній науці.

Щоб зрозуміти різницю у цих дослідженнях, необхідно визначити, що являє собою національна безпека як окрема галузь наукових досліджень і наукових знань. Йтися має не про дослідження, які здійснюються на перетині різних наук, а про дослідження, які здійснюються у певній науковій галузі — національній безпеці.

У розвиток теорії та методології національної безпеки зробили значний вклад відомі українські вчені В. Абрамов, В. Богданович, А. Власюк, Л. Гнилицька, М. Єрмошенко, О. Кириченко, Т. Ковальчук, В. Липкан, С. Пиріжків, Д. Прейгер, Г. Ситник, А. Сухоруков В. Терехов, В. В.Франчук та ін. Кожний з них намагався адаптувати загальнонаукові та специфічні методологічні підходи до вивчення проблем національної безпеки України. Завдяки їхнім науковим працям національна безпека виділена в окрему наукову галузь. Однак, незважаючи на це, своєї методології вона поки не має і через це використовує методологічні підходи з різних галузей наук.

У подальшому, при розв’язанні наукових проблем, які стосуються економічної безпеки суб’єктів господарювання, в основному використовується методологія наукових досліджень державної, військової та інформаційної

безпеки. Деякі вітчизняні науковці використовують тільки теоретико-методологічну базу економічних наук при здійсненні досліджень з економічної безпеки підприємств у напрямі “Національна безпека”.

Незважаючи на те, що безпека у сфері економіки є інтегральним показником економічного становища всіх суб’єктів господарської діяльності, механічно переносити методологічні підходи і принципи проведення досліджень у сфері державної, військової та інформаційної безпеки на мікрорівень не можна [2].

У розвинених європейських країнах та в США взагалі відсутнє поняття “економічна безпека підприємств”, а є визначення “безпека”. Методологічною основою для здійснення прикладних досліджень із забезпечення безпеки у цих країнах є положення “Security management”, “Risk management”, “Crisis management”. Ми можемо визначити праці зарубіжних фахівців-вчених: М. Button, Y. Koniechy, S. Garfinkel, A. Carrol, E. Ahlf, A. Zebrowski, Zb. Ruskowski, Y. Lobkovitz [3] та ін., які розглядають проблеми економіч-

ної безпеки підприємств через забезпечення їхньої безпеки.

Відсутність в економічній теорії системного уявлення про економічну безпеку означає, що методологічні проблеми цього явища заслужують на особливу увагу і мають розглядатися як відносно самостійний клас проблем.

З огляду на діалектику економічної безпеки, доцільно розглянути існуючі теоретичні погляди з цього питання в різних галузях наукового знання. Тим більше, що забезпечення безпеки було фундаментальною потребою економічних, соціальних, природних і технічних систем упродовж всієї історії людства. Окремих досліджень щодо формування методології економічної безпеки у напрямі національної безпеки поки не здійснювалось.

Визначимо основні підходи до формування вітчизняної теорії та методології досліджень проблем забезпечення економічної безпеки підприємств у напрямі “національна безпека”.

Розглядаючи національну безпеку як окрему наукову галузь (рис. 1.), ми маємо зро-

Рис. 1. Безпека як інтегральна галузь наукових знань

зуміти, що вона охоплює методологію всіх наукових галузей і є комплексною наукою.

Окремі праці українських економістів-фахівців з економічної безпеки присвячені проблемам формування теорії та методології економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, системі безпеки підприємств, технік та технологій забезпечення безпеки. Серед них потрібно відзначити наукові праці (монографії): І. Белоусової, Л. Гнилицької, Ю. Кіма, І. Мігус, О. Кириченко, В. Крालича, Т. Момот, В. Франчука, Л. Шемаєвої, [4] та ін., в яких здійснено спробу формування певних положень вітчизняної теорії та методології економічної безпеки підприємств.

Неможливо дослідити проблему економічної безпеки на рівні суб'єктів господарської діяльності в національній безпеці, використовуючи тільки економічні методи досліджень без урахування впливу макрорівня на мікрорівень, і навпаки.

Необхідно зрозуміти, що безпека у сфері економіки, за великим рахунком, залежить від рівня економічної безпеки всіх і кожного окремого суб'єкта господарської діяльності, сукупність яких і становить національну економіку [5].

Таким чином, коли йдеться про наукове забезпечення діяльності у сфері економічної безпеки, варто розуміти кілька інтегрованих напрямів наукових досліджень.

Перший — дослідження небезпечних процесів і явищ, що відбуваються у світовій економіці, які можуть негативно вплинути на економічну безпеку України.

Другий — дослідження стану економічної безпеки України і тенденцій у розвитку несприятливих факторів у національній економіці та формування механізмів із протидії їм.

Третій — дослідження рівня стійкості, захисту інтересів і можливостей національної економіки протидіяти негативному впливу кризових явищ світової економіки.

Четвертий — дослідження стану економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, зовнішніх і внутрішніх факторів небезпек і загроз економічній безпеці.

П'ятий — дослідження особливостей організації системи економічної безпеки підприємств, діяльності суб'єктів її забезпечення та використання ними технік та технологій, які дають можливість забезпечити економічну безпеку.

Незважаючи на те, що зазначені напрями наукової діяльності в галузі економічної безпеки взаємопов'язані та спрямовані на досягнення однієї стратегічної мети — забезпечення економічної безпеки та економічного розвитку нашої держави, в плані методології вони відрізняються один від одного [6].

До основних напрямів досліджень за спеціальністю 21.04.02. “Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності” належать [13]:

- Теорія і методологія досліджень систем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Цілі, завдання, принципи, форми, методи, механізми і функції служб безпеки суб'єктів господарської діяльності в системі забезпечення економічної безпеки.
- Критерії, показники й індикатори стану системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності та оцінка її ефективності.
- Діяльність служб безпеки суб'єктів господарської діяльності із забезпечення фінансової, економічної, енергетичної, інвестиційної, інноваційної, зовнішньоекономічної безпеки суб'єктів господарювання.
- Моделювання й проектування систем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Діяльність суб'єктів системи національної безпеки України із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Управління системою економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Контроль, моніторинг і діагностика стану системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Організаційне забезпечення функціонування й розвитку системи економіч-

ної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

- Міжнародний і вітчизняний досвід, національні й міжнародні стандарти системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Стратегія розвитку системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в Україні.
- Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності — як складова національної безпеки держави.
- Діяльність служб безпеки суб'єктів господарської діяльності по вирішенню корпоративних конфліктів із запобігання протиправному поглинанню та рейдерству.
- Захист комерційної таємниці та інтелектуальної власності в системі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Фінансово-економічне і кадрове забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Організація і види планування діяльності служби безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Технології системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.

- Інноваційний розвиток системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Інформаційно-аналітичне забезпечення системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Механізми системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності.
- Витрати та фінансово-економічні результати діяльності служби безпеки суб'єктів господарської діяльності.

Тобто це є предметом наукових досліджень за цією науковою спеціальністю. Але на сьогодні теорія та методологія досліджень дещо не сформована. З іншого боку, методологічні підходи й принципи проведення досліджень у галузі державної, військової, інформаційної безпеки не можна повною мірою використовувати при розв'язанні проблем економічної безпеки на всіх її рівнях, і особливо на рівні суб'єктів господарської діяльності [7].

Але без використання методологічних підходів і методів інших наук також неможливо вивчити проблеми економічної безпеки підприємства, якщо йдеться про національну безпеку.

Графічно економічну безпеку суб'єктів господарської діяльності доцільно подати у вигляді “мішені”, що включає такі складові (рис. 2):

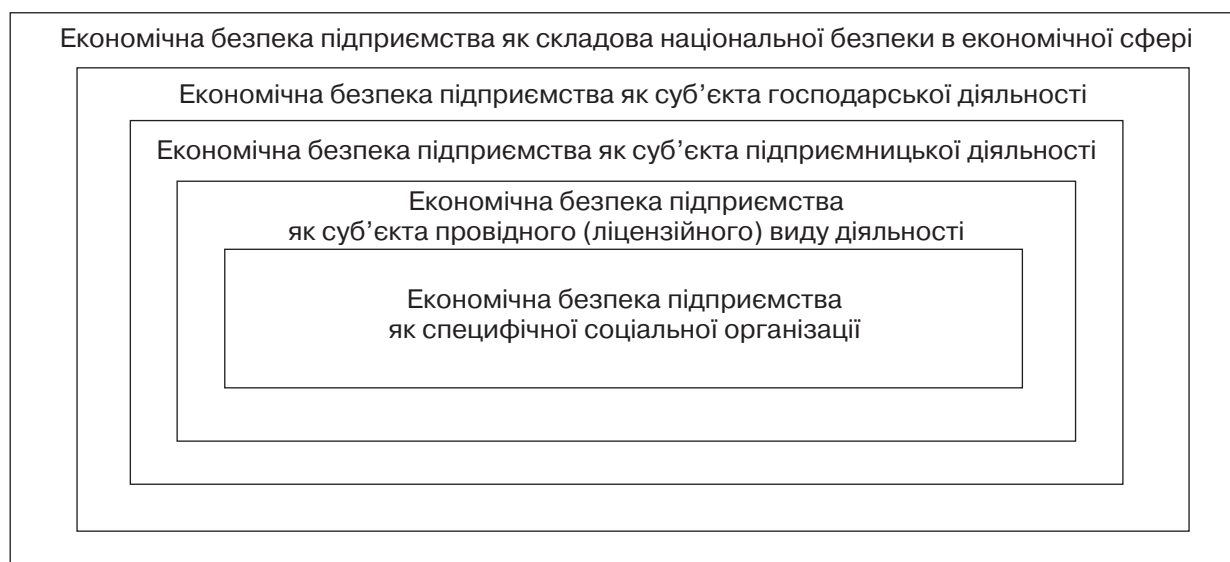

Рис. 2. Складові системи економічної безпеки підприємства

- Економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності як специфічної соціальної організації.
- Економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності як суб'єкта провідного (ліцензійного) виду діяльності.
- Економічну безпеку як суб'єкта підприємницької діяльності.
- Економічну безпеку як суб'єкта господарської діяльності.
- Економічну безпеку як складову національної безпеки в економічній сфері.

Кожна з цих складових має свої можливості формування зовнішніх і внутрішніх загроз для діяльності суб'єкта господарської діяльності, свої індикаторні показники стану та вимагає комплексного використання методів їх дослідження і формування системи економічної безпеки для їх протидії.

Для суб'єктів господарської діяльності домінуючою є система економічної безпеки, навколо якої формуються інші види безпеки (інформаційна, технічна, фізична і т. п.) [8].

Сучасна наука дає можливість досліджувати економічну безпеку суб'єкта господарської діяльності через оцінку її стану, або досліджувати процес її забезпечення через діяльність її суб'єктів [9]. Але виникає питання теорії та методології досліджень, який саме обрати шлях, щоб отримати необхідну інформацію, на підставі якої набувати нові знання щодо об'єкта досліджень?

Слід наголосити, що проблеми економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності у науковій сфері національної безпеки (див. рис. 3) можна розглядати через:

- розвиток теорії та методології забезпечення або оцінки стану економічної безпеки підприємства певної галузі, діяльність яких впливає на стан економічної безпеки держави;
- дослідження загроз і небезпек, які характерні для економічної безпеки держави й впливають на діяльність вітчизняних підприємств;
- дослідження діяльності вітчизняних підприємств із протидії загрозам і небезпекам, які впливають на його діяль-

ність і прямо або побічно є характерними для загроз економічної безпеки держави;

- аналіз економічної і фінансової діяльності підприємств, якщо його діяльність впливає на стан економічної безпеки держави або характерна для певної галузі;
- оцінку стану захищеності підприємств, його провідного виду економічної діяльності за умови розгляду діяльності його підрозділу безпеки або функціонування системи економічної безпеки на підприємстві;
- аналіз діяльності підприємств із забезпечення своєї економічної безпеки через діяльність суб'єктів забезпечення його безпеки;
- дослідження механізмів забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, які можуть бути використані для підприємств певної галузі або для більшості вітчизняних суб'єктів господарювання;
- вивчення напрямів, форм, методів, засобів, технік і технологій забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах, які можуть використовуватися для забезпечення захисту національної економіки;
- вивчення організаційно-правового та економічного становища забезпечення функціонування системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах;
- вивчення, встановлення й оцінювання критеріїв, індикаторів, показників стану системи економічної безпеки на підприємствах залежно від специфіки провідного виду їхньої економічної діяльності;
- дослідження взаємозалежності стану економічної безпеки держави, суб'єктів її забезпечення відносно економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності;
- дослідження особливостей організації та функціонування підрозділів безпеки на вітчизняних підприємствах, діяль-

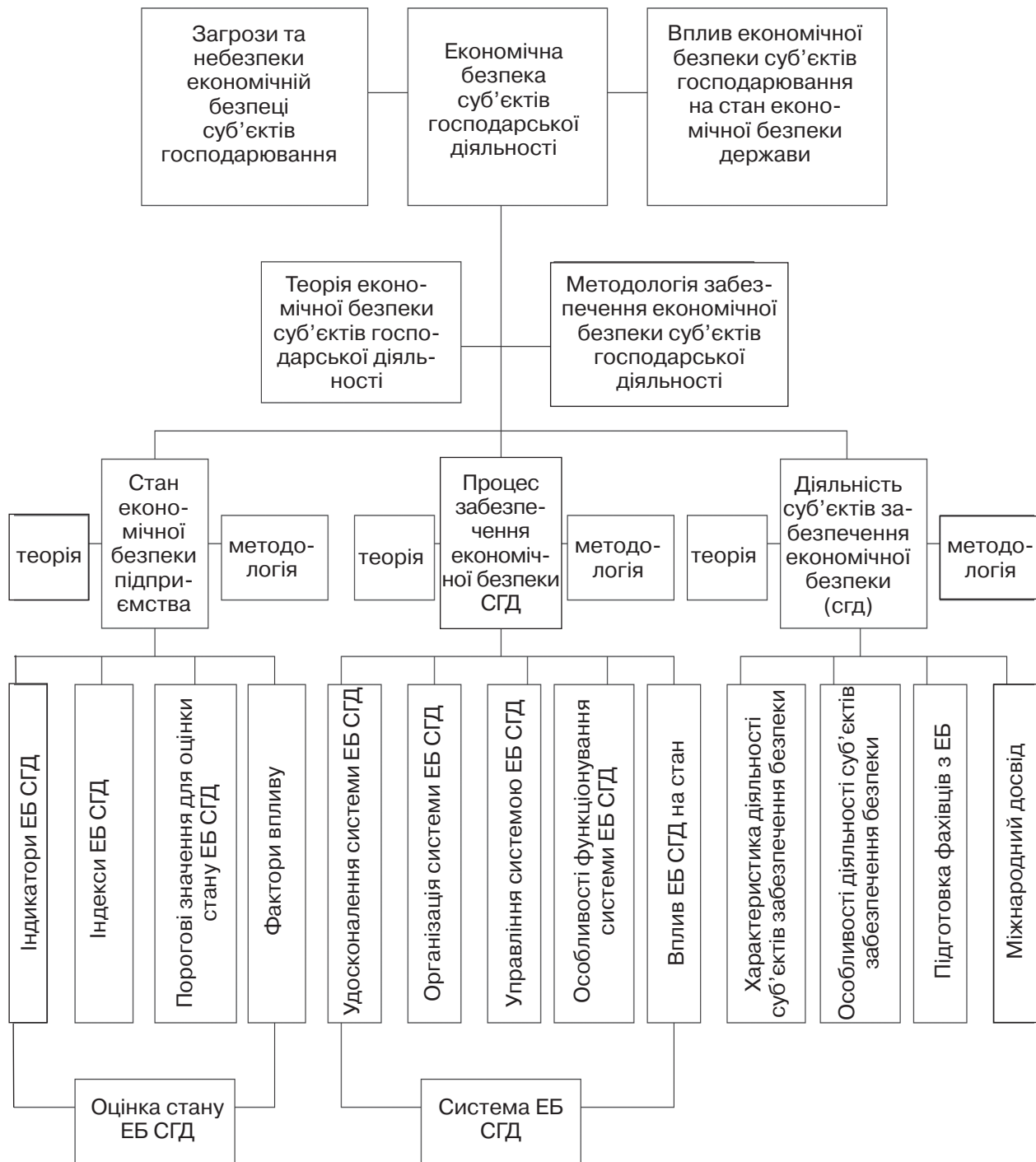

Рис. 3. Теоретико-методологічні напрями досліджень економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в сучасній економічній науці

ності їх фахівців та використання ними певних технік і технологій.

При формуванні методології досліджень у напрямі “національна безпека” необхідно врахувати, що система економічної безпеки

підприємства, як і будь-яка інша система, являє собою певну множину взаємопов'язаних елементів, що забезпечують безпеку підприємства та досягнення ним цілей бізнесу (отримання прибутку).

Система економічної безпеки:

- 1) механізм із вироблення, перетворення і реалізації концепції, стратегії і тактики в сфері безпеки за допомогою скоординованої діяльності державних і недержавних структур;
- 2) сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для вирішення завдань щодо забезпечення національної безпеки.

Потрібно розрізняти систему економічної безпеки підприємства і систему забезпечення безпеки підприємства.

Перша — це функціональна система, яка відображає процеси взаємодії інтересів і загроз, а друга — це організаційна система органів, сил (суб'єктів забезпечення безпеки), засобів, різних організацій, які покликані вирішувати завдання щодо забезпечення безпеки організації.

Методологію забезпечення економічної безпеки підприємства визначає функціональна система — система безпеки, і її не слід плутати із системою забезпечення безпеки — організаційною системою.

У цих систем різні цільові функції. Система безпеки — це методологія теоретичних підходів і практичних дій, що забезпечують максимально повний захист життєвоважливих інтересів соціальної системи від загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Систему безпеки утворює теорія, методи, інструменти та механізми реалізації функції безпеки в соціальній системі, спрямовані на захист її інтересів від загроз цим інтересам. Від того, який набір і змістовна частина компонентів у системі безпеки — залежить зміст і сутність забезпечення безпеки, здатність системи забезпечення безпеки захищати не тільки інтереси самої соціальної системи, а й інтереси, права і волю людини як соціальної істоти.

Система безпеки — це насамперед функціональна система. Функціональну систему характеризує методологія теоретичних підходів до вирішення питань безпеки об'єкта, а остання — розуміння сутності системи безпеки. Інакше кажучи, яка методологія такий

і підхід до питання про те, що ставиться як об'єкт захисту і як розуміється сам захист [10].

Основними методологічними особливостями системи безпеки підприємства є унікальність, самостійність і відособленість від аналогічних систем інших виробничих одиниць [11].

Основними принципами побудови системи безпеки організації є такі: комплексність, або системність, безперервність, законність, плановість, ощадливість, взаємодія, поєднання гласності та конфіденційності, компетентність [12].

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Обов'язковим при здійсненні досліджень з економічної безпеки підприємств у напрямі “Національна безпека” є розгляд її впливу на економічну безпеку держави та визначення механізмів державного регулювання забезпечення економічної безпеки на вітчизняних підприємствах.

2. При проведенні наукових досліджень процесів та явищ у галузі економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності в напрямі “Національна безпека” необхідно враховувати всі складові їх системи економічної безпеки. Без врахування впливу стану економічної безпеки окремих суб'єктів господарської діяльності на рівень економічної безпеки держави і навпаки, їх взаємозалежності, неможливе здійснення наукових досліджень у напрямі “Національна безпека” як на мікро- так і макроекономічних рівнях.

3. При дослідженні економічної безпеки підприємств необхідно впроваджувати системний підхід, який дасть змогу виокремлювати такі важливі напрями цієї проблеми, як стан (рівень), індикатори та показники економічної безпеки держави, суб'єктів господарської діяльності, архітектуру і побудову системи економічної безпеки, організацію діяльності суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств.

4. Слід констатувати, що на сьогодні можливе дублювання та маніпулювання дослідженнями в економічних науках при розв'язанні проблем з економічної безпеки

підприємств. Це пов'язано з тим, що в паспортах інших наукових спеціальностей з економічних наук теж розглядаються питання економічної безпеки підприємств. Щоб уникнути цього, необхідно переглянути паспорти наукових економічних спеціальностей або ввести нову наукову спеціальність — національна безпека, як це було зроблено щодо спеціальності із державного управління.

Література

1. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.vehi.net/brokgauz/index.html.
2. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: Монографія / О. А. Кириченко, А. І. Захаров, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов та ін. // К.: Ун-т екон. та права "КРОК". — К.: ЗАТ "Дорадо" — 2008. — 403 с.
3. Минаев Г. А. Безпека організації: Навч. посіб. — К.: КНТ, 2008. — 340 с.
4. Управління фінансово-економічною безпекою: Навч. посіб. / О. А. Кириченко, О. І. Захаров, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов // К.: Ун-т "КРОК", 2010. — 479 с.
5. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навч. посіб. / М. І. Камлик. — К.: Атіка, 2005. — 432 с.
6. Франчук В. І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств

в умовах трансформаційної економіки: Монографія / В. І. Франчук / Львів. держ. ун-т внутр. справ. — Л., 2010. — 440 с.

7. Теоретико-методологические и прикладные основы обеспечения экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности: Монография. / О. И. Захаров, П. Я. Пригунов, Л. В. Гнилицкая. — К.: ТОВ "Дорадо-Друк", 2011. — 290 с.

8. Ярочкин В. И. Служба безопасности коммерческого предприятия. — М.: Издат. "Ось-89", 2005. — 349 с.

9. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: Монографія. — КНЕУ, 2012. — 305 с.

10. Минаев Г. А. Секьюритология: Монография / Г. А. Минаев. — М.: МФЮА, 2012. — 271 с.

11. Франчук В. І. До питання методології економічної безпеки акціонерних товариств / Міжгалузевий наук.-практ. ж-л "Проблеми науки". — Л., 2010. — Вип. 7. — С. 43—51.

12. Економічна безпека суб'єктів господарювання в умовах глобальної фінансової кризи. (Теоретико-методологічний аспект): Монографія / О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідак, С. А. Єрохін, А. І. Захаров, С. М. Лаптев, П. Я. Пригунов та ін. — К.: ІМБ Ун-ту "КРОК", 2010. — 412 с.

13. Паспорт спеціальності 21.04.02 — економічна безпека суб'єктів господарської діяльності (економічні науки). Постанова президії ВАК України 02.07.2008 № 66-08/6. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo.levonevsky.org/baza09/postanov/sbor02/text02797.htm>

Методологічною основою здійснення досліджень на мікрорівні з проблем забезпечення економічної безпеки мають бути методологічні основи різних наук при домінуючих економічних методах досліджень. Так, поряд з економічним (фінансовим) аналізом у дослідженнях можуть використовуватись соціологічні, психологічні, правові або інші методи досліджень. Тільки їх поєднання дасть нам змогу здобути нові знання, які на практиці допоможуть організувати систему економічної безпеки підприємства та забезпечити її функціонування. Дослідження проблем економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності у напрямі "Національна безпека" потребує формування власної теорії та методології, що дасть можливість забезпечити потреби практики у здійсненні діяльності із захисту вітчизняних підприємств.

Методологической основой осуществления исследований на микроуровне по проблемам экономической безопасности должны быть методологические основы различных наук при доминирующих экономических методах исследований. Таким образом, наряду с экономическим (финансовым) анализом в исследованиях могут использоваться социологические, психологические, правовые или другие методы исследований. Только их сочетание позволит нам получить новые знания, которые на практике помогут организовать систему экономической безопасности предприятия и обеспечить ее функционирование. Исследование проблем экономической безопасности субъектов хозяйственной деятельности направления "Национальная безопасность" требует формирования собственной теории

и методологии, позволит обеспечить потребности практики в осуществление деятельности по защите отечественных предприятий.

Methodological basis for the implementation of research at the micro level on issues of economic security should be based on different methodological Science at the prevailing methods of economic research. So along with the economic (financial) analysis in the study can be used sociological, psychological, legal or other research methods. Only the combination allows us to gain new skills that will in practice to organize a system of economic security and ensure its functioning. Studies of the economic security of economic activities in the field of "national security" requires the formation of his own theory and methodology that will enable to meet the needs practice activities to protect domestic enterprises.

Надійшла 1 вересня 2013 р.